

6. *Рогач С.М.* До проблеми формування інституціонального середовища розвитку національної економіки//Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку України в ХХІ столітті: Вісник Кам'янець — Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки (за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції). — Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори — 2006», 2010. — 592 с. — С. 179—184.

7. *Скидан О.В.* Інституційні механізми розвитку агропродовольчої сфери регіону/ Зрівноважений розвиток регіонів в умовах глобалізації//Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. — Житомир: ПП «Рута». — 2010. — 404 с.

8. *Хвесик М.А., Голян В.А.* Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів: Монографія. — К.: Кондор, 2007. — 480 с.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2011 р.

УДК 338.242.4

О. С. Саламін, аспірант,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Розглянуто проблеми удосконалення державної регуляторної політики у сільському господарстві. Здійснено аналіз упущень на етапі становлення ринкових відносин. Запропоновано поєднувати сталість аграрної політики з її гнучкістю, урахуванням особливостей вітчизняного сільського господарства, окремих його галузей та вимог міжнародних нормативних актів.

Ключові слова: державна регуляторна політика, ціновий паритет, європейська інтеграція, державна підтримка, вертикально інтегровані системи

Рассматриваются проблемы совершенствования государственной регуляторной политики в сельском хозяйстве. Осуществлен анализ упущений на этапе становления рыночных отношений. Предложено совмещать постоянство аграрной политики с ее гибкостью, учетом особенностей отечественного сельского хозяйства, отдельных его отраслей и требований международных нормативных актов.

Ключевые слова: государственная регуляторная политика, ценовой паритет, европейская интеграция, государственная поддержка, вертикально интегрированные системы

The possibilities and ways of improving the state regulatory of agrarian policy of Ukraine in its WTO membership and European integration have been taken into consideration. The analysis of omissions has been carried out at the stage of establishing market relations. It has been proposed to combine the stability

of agrarian policy with its flexibility, taking into account the peculiarities of domestic agriculture, industries and some of its requirements of international regulations.

Key words: State regulatory policy, price parity, European integration, Government support, vertically integrated system

Постановка проблеми. Проблеми розвитку аграрного сектора економіки України за тривалістю їх вирішення можуть бути віднесені до хронічних. Вони лише посилювались після кожної наступної кампанії, що здійснювались до 1990 року. Не вдалося їх вирішити і за результатами корінної реформи шляхом приватизації майна та розвитку ринкових відносин.

До цього часу не сформовано чіткі стратегічні цілі державної аграрної політики і не розроблені сфокусовані на їх досягнення державні регуляторні акти. Сучасна аграрна політика, в основному, спрямована на вирішення поточних проблем, уніфікації нормативних актів відповідно до вимог СОТ. Часто пропонуються і застосовуються запозичені у різних країнах підходи до державного регулювання сільського господарства без належного урахування його стану і тенденцій розвитку в Україні.

Аналіз існуючих досліджень за даною проблемою. З урахуванням глибини проблем, що нагромадились у сільському господарстві, їх впливу на продовольчу безпеку країни, питання державної регуляторної політики в аграрному секторі в умовах набуття Україною членства у СОТ привертають увагу багатьох учених-економістів. Їх дослідженнями займаються Ю. Губені, В. Зіновчук, Т. Зінчук, С. Дем'яненко, С. Кваша, В. Линчук та ін. Така увага до них поєднується із різнобоям у поглядах на причини кризових явищ у вітчизняному аграрному секторі і спрямованість державної регуляторної політики в умовах євроінтеграційних процесів. Відмічається весь можливий їх спектр. Пропозиції щодо посилення регуляторного впливу аж до відновлення директивних методів з метою «наведення порядку» поєднуються з обґрунтуванням політики невтручання. «Чимало наших політиків, та й економісти, — пише С. Дем'яненко, — у всіх бідах звинувачують проведену аграрну реформу, дехто бачить у всьому підступних конкурентів із інших країн, а окремі діячі кличуть народ у «світле минуле» [5].

Виділення невирішених проблем та формування цілей статті. В Україні до цього часу не сформовано загальноприйнятих наукових підходів щодо доцільних організаційно-правових форм підприємницької діяльності у сільському господарстві. Поширена у першій половині 90-х років минулого століття точка

зору, відповідно до якої визначальний вплив на розвиток сільського господарства матимуть фермерські господарства у даний час критикується противниками дрібноукладності. Дискусійними є сприйняття великих структур холдингового типу. Не вирішеною навіть у теоретичному плані є проблема паритету цін. Різноманітними і не завжди узгодженими є напрями державної підтримки сільського господарства, що здійснюється в Україні.

Регуляторні положення, що застосовуються у економічно розвинутих країнах і відповідно до укладених угод під час набуття Україною членства у СОТ повинні здійснюватись у вітчизняному аграрному секторі не завжди адекватні рівню його розвитку. Чинні регуляторні акти, як правило, спрямовані на вирішення уже існуючих критичних проблем, а не їх недопущення.

Метою статті є визначення пріоритетних напрямів спрямування державної регуляторної політики в умовах європейської інтеграції України.

Виклад основного матеріалу. Виникнення і розвиток існуючих у сільському господарстві організаційно-правових форм господарювання є результатом аграрної політики, що здійснювалась в Україні у першій половині 90-х років минулого століття. Визначальними тоді були принципи шокової терапії, які передбачали відпущення важелів командного впливу і приватизацію землі та майна. Вважалося, що шок ліквідації колгоспно-радгоспної системи поєднуватимуть із терапевтичним впливом ринкових регуляторів і підприємницької ініціативи селян. У даний час очевидними є руйнівна спрямованість такого підходу і безпідставність очікування швидкого виникнення оптимальних господарських структур еволюційним шляхом без належного державного регуляторного впливу. Здійснені реформи дали поштовх для пріоритетного розвитку особистих селянських господарств. Тенденція збільшення частки сільськогосподарських угідь, що використовувались даною категорією господарств у Львівській області відмічалась до 2007 року (рис. 1). Частка цих господарств у 2009 році у виробництві картоплі складала 96,4 %, овочів — 95,2 %, фруктів і ягід — 98,7 %, яловичини — 93,9 %, свинини — 73,2 %, молока — 96,4 %.

Такі структурні перетворення не поєднувались з формуванням адекватної інфраструктури аграрного ринку. Особисті селянські господарства, по суті, ізольовані від ринку. Тут проблемно сформувати порівняно великі товарні партії однорідної продукції. Через це мережі Львівських супермаркетів віддають переваги закупівлям таких партій моркви в Індії, часнику — у Туреччині.

Відмічається монопольний вплив окремих місцевих закупівельних організацій. В умовах існуючого рівня та співвідношення цін на сільськогосподарську продукцію і засоби виробництва для сільського господарства майже не відмічаються процеси диференціації селянських господарств, очікуваного перетворення окремих з них у порівняно великі господарства ринкового типу. Через монопольно низькі закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію окупність інвестицій, спрямованих у сільське господарство є нижчою, ніж у інших сферах економіки. Тому не можуть викликати застережень принципи СОТ, відповідно до яких першочерговим і без обмежень є спрямування державної підтримки на розвиток інфраструктури аграрного ринку.

Рис. 1. Частка сільськогосподарських угідь Львівської області у користуванні сільськогосподарських підприємств і особистих селянських господарств, %

Джерело інформації: дані Головного управління статистики у Львівській області

У світовій практиці державні кошти виділялись для створення оптових ринків. Оптовий ринок «Шувар», що функціонує у Львові, не виконує навіть основних функцій оптового ринку. Тут не здійснюється аукціонна торгівля. Не надаються транспортні послуги. Залучені кошти місцевого та державного бюджету слід використати для будівництва сховищ в окремих регіонах, придбання транспортних засобів. Це дозволить зберігати овочі і фрукти, за вказівкою власників виставляти їх на аукціонні торги.

Другою діаметрально протилежною тенденцією, що склалася за останні роки в умовах невизначеності подальшого розвитку особистих селянських господарств, є виникнення особливо великих господарських структур холдингового типу. За літературними даними їх діяльність у Західному регіоні охоплює більше тре-

тини, а в південних, окремих східних і центральних областях — понад 60 % земель [3].

Основні переваги таких формувань полягають у:

- залученні інвестицій для розвитку сільського господарства;
- використанні кваліфікованих фахівців;
- формуванні великих товарних партій однорідної продукції, виведенні їх на віддалені, в тому числі, зарубіжні ринки, обминаючи місцеві монопольні посередницькі організації;
- зниженні за рахунок ефекту масштабу собівартості продукції.

Виникнення і розвиток таких структур дозволяє використовувати можливості, що створюються лібералізацією міжнародної торгівлі у результаті світової та європейської інтеграції України.

Разом з тим, з урахуванням віддалених перспектив такого розвитку, більш вагомими є контраргументи. Використовуючи земельні угіддя площею 10—40 тис. га такі організації виробляють обмежену за асортиментом орієнтовану на експорт продукцію — зерно, насіння ріпаку і соняшнику. Вони перетворюють сільське господарство України у сировинний придаток високорозвинутих країн. Такий шлях розвитку призводить до виникнення господарств плантаторського типу, близьких до них, які колись існували у колоніально залежних країнах Африки, Азії, Південної Америки. Але на відміну від них, у вітчизняних виробляється лише малотрудомістка продукція, що призводить до посилення проблем безробіття у сільських населених пунктах. У поєднанні з проблемами працевлаштування у містах, вивільнення із сільського господарства трудових ресурсів посилює соціальні проблеми. З виробництва витісняються не вигідні для великого бізнесу види продукції, що посилює залежність України від їх імпорту. Такий високий рівень концентрації виробництва не відмічається навіть у країнах, де ринкові відносини розвиваються уже тривалий час. Тому реформування земельного законодавства, відмову від мораторію на продаж земельних угідь сільськогосподарського призначення слід поєднувати з регламентацією торговельних операцій шляхом обмеження максимальних та мінімальних площ земельних угідь. Державне регулювання земельних відносин повинно консолідувати надмірно роздрібні земельні ділянки і не допускати особливо великих розмірів землеволодінь.

Центральним елементом ринкового механізму регулювання економіки є ціна. Сформована у результаті ринкового котирування вона позбавлена суб'єктивного впливу, здійснює оптимальний розподіл ресурсів між окремими сферами, дає підстави для критичного сприйняття пропозицій щодо державного регулювання цін.

Однак таке явище характерне для конкурентних ринків в умовах сформованої ринкової інфраструктури. Поєднання конкурентного середовища у сільському господарстві з його монопольним оточенням створює передумови для монопольного диктування ціни. Колишня державна монополія на ціноутворення перетворюється у гіршу монополію окремих структур. В таких умовах неможливо відмовитись від державного впливу на ціноутворення. Політика цінового паритету була ядром аграрної політики у США починаючи з часів глибокої депресії у 30-х роках минулого століття. В умовах цінового диспаритету в Україні усі інші способи державної підтримки сільського господарства не можуть бути ефективними. Дотації і субсидії через ціни вимиваються у суміжні із сільським господарством галузі.

Спроби прямого впливу на ціну, що застосовувались в Україні, не були успішними. На практиці, наприклад, неможливо формувати ціну молока не нижче визначеного урядом мінімального рівня. Хронічне недовикористання потужностей молокопереробних підприємств, що склалося через зменшення обсягів виробництва молока, призвело до суттєвого підвищення собівартості молочних продуктів. У поєднанні з підвищенням цін на сировину до мінімального рівня це призведе до подальшого зростання їх собівартості, вимушеного підвищення цін до рівня, при якому вони не будуть конкурентоспроможними.

Виходом з цього становища може бути формування вертикально інтегрованих структур в окремих продуктових комплексах. Зарубіжний досвід їх створення застосовувався у Радянському Союзі, починаючи з другої половини 70-х років минулого століття. Мотивувалось це необхідністю забезпечення узгодженого розвитку різних сфер АПК. Їх доцільність тоді нині викликає здивування, оскільки обсяги виробництва, а відтак і пропорції розвитку підприємств різних сфер визначались директивними плановими показниками. Такими ж плановими були ціни. Залишаються не до кінця зрозумілими причини диспропорцій того періоду.

Вертикально інтегровані структури вкрай необхідні у даний час. Вони можуть створюватись шляхом поширення на переробні підприємства державних програм здешевлення кредитів, що спрямовуються ними на будівництво тваринницьких приміщень, придбання худоби тощо. Прийнятним є варіант компенсації переробним підприємствам частини втраченого прибутку через підвищення закупівельних цін понад середній у галузі рівень, якщо таке підвищення цін обумовлене довготерміновими угодами. Створенням вертикально інтегрованих систем буде усунена

дискусійна проблема доцільності державного регулювання цін. У межах інтегрованих систем формуватимуться прийнятні для усіх учасників ціни, що створюють умови для стабільного їх функціонування. Цим створюватимуться передумови для дотримання принципів державного невтручання у процеси ціноутворення, проголошених міжнародними організаціями.

Сучасна державна регуляторна політика в аграрній сфері здійснюється без належного урахування особливостей окремих галузей сільського господарства, процесів їх розвитку та очікуваних змін. За останні роки у найкритичнішому становищі опинилось скотарство. Через тривалий виробничий період воно особливо вразливе до високих темпів інфляції. Молоко — малотранспорتابельний продукт і монопольний вплив на його виробників зі сторони місцевих молокопереробних підприємств є особливо відчутним. Галузь є однією з найменш привабливих для потенційних інвесторів. Більш привабливими у цьому плані є такі скороспілі і багатоплідні галузі, які забезпечують швидку окупність інвестицій як свинарство і птахівництво. Збільшення поголів'я свиней і птиці у Львівській області поєднується із таким же стійким зменшенням поголів'я великої рогатої худоби (рис. 2).

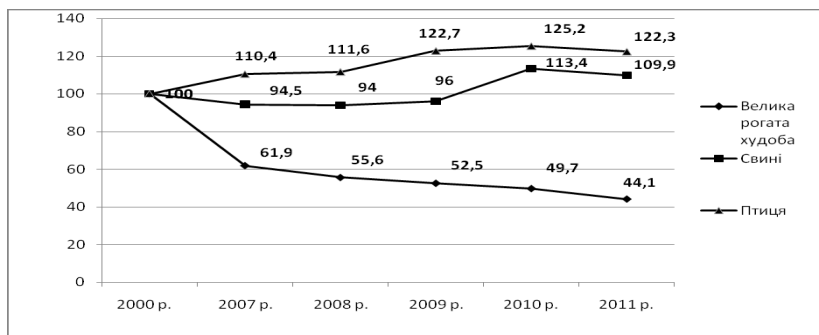

Рис. 2. Динаміка зміни поголів'я худоби та птиці у Львівській області (на початок відповідного року у відсотках до 1 січня 2000 року)

Джерело інформації: дані Головного управління статистики у Львівській області

Державне стимулювання розвитку усіх галузей шляхом повернення податку на додану вартість здійснювалось в однаковій мірі. Зростання найвищими темпами поголів'я птиці і відповідно пропозиції продуктів птахівництва призвело до зниження цін на них і збиткового у 2009 році їх виробництва. Появились проблеми з пога-

шенням кредитів. Через втрачене поголів'я корів зростає дефіцит молока для переробки, урядом вимушено імпортується масло і сухе молоко. Тому необхідні диференційовані підходи до державної підтримки різних галузей сільського господарства.

Зрозумілість для суб'єктів господарювання і сталість державної регуляторної політики повинна поєднуватись із необхідною гнучкістю, швидким реагуванням шляхом впливу на ключові точки з метою недопущення критичних явищ. Такий підхід можливий шляхом розробки регуляторних актів з урахуванням тенденцій, що склалися, прогнозів розвитку окремих галузей.

Висновки. 1. Реформуванням аграрного сектора економіки України у першій половині 90-х років минулого століття шляхом приватизації землі і майна, відпущення важелів директивного впливу зруйновано колгоспно-радгоспну систему без визначених альтернативних їй організаційно-правових форм господарювання. Очікування становлення таких форм еволюційним шляхом призвело до переважного використання земельних угідь особистими селянськими господарствами, які не мають товарної орієнтації і через неналежний розвиток інфраструктури аграрного ринку ізольовані від ринкових відносин. Монопольний вплив на них окремих закупівельних структур особливо відчутний.

2. Проблеми із формуванням оптимальних товарних партій однорідної продукції призводять до її закупівлі мережами продовольчих супермаркетів за кордоном і посилення імпортозалежності національної економіки, негативний вплив якої був особливо відчутним у період загальної фінансової кризи.

3. Становлення і розвиток особливо великих формувань холдингового типу з орієнтацією на виробництво обмеженого асортименту експортоорієнтованої продукції дозволяє реалізувати переваги входження України до СОТ і її європейської інтеграції, але перетворює вітчизняний аграрний сектор у сировинний придаток економічно розвинутих країн на взірць тих, які існували у монополюно залежних монокультурних країнах Азії та Африки.

4. Не існує універсального підходу щодо напрямів, способів і рівня державного втручання у розвиток аграрного сектора. У даний час очевидно є помилковість поєднання запозичених у економічно розвинутих країнах ідей дерегулювання із лише початковими етапами становлення ринкових відносин в Україні.

6. Дискусійні проблеми державного невтручання у процеси ціноутворення, підтримання цінового паритету на продукцію сільського господарства і інших галузей економіки, застосування відповідних обмежень щодо цього положеннями СОТ можуть

бути вирішені шляхом створення в окремих регіональних продуктових комплексах вертикально інтегрованих систем. Крім формування узгоджених і прийнятих для усіх учасників інтеграційного процесу цін без державного втручання, такі структури можуть бути повноцінними учасниками відносин на міжнародних ринках. Вони поєднуюватимуть переваги великих виробників з перевагами приватної власності і ринкового регулювання.

Література

1. *Абалкин Л.* Аграрная трагедия России /Л. Абалкин // Вопросы экономики. — 2009. — № 9. — С. 4—14.
2. *Абалкин Л.* От экономической теории до концепции долгосрочной стратегии / Л. Абалкин // Вопросы экономики. — 2010. — № 6. — С. 4—9.
3. Аграрний сектор: час принципово змінити орієнтири розвитку / Б. Пасхавер, В. Юрчишин, О. Бородіна [та ін.] // Дзеркало тижня. — 2010. — № 26. — 10 липня.
4. *Вдовиченко А.М.* Поєднання держави і бізнесу — головна умова підвищення конкурентоспроможності України в період глобалізації та фінансово-економічної кризи / А.М. Вдовиченко, В.А. Нагайник // Економіка. Управління. Інновації: Електронне наукове фахове видання. — 2009. — № 2. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2009_2/09vamfek.pdf
5. *Дем'яненко С.* Яка аграрна політика потрібна Україні? / С. Дем'яненко // Дзеркало тижня. — 2004. — № 17. — 30 квітня.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2011 р.

УДК 338.433

Г. І. Самусь, викладач,
Конотопський інститут
Сумського державного університету

РОЗВИТОК РИНКОВИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ І ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ НА СЕЛІ

У статті проаналізовано розвиток ринкових форм господарювання в аграрному секторі України. Визначено найефективніші форми господарювання на сучасному етапі, що сприяють зростанню конкурентоспроможності аграріїв. Розглянуто економічні відносини на селі в трансформаційний період.

Ключові слова: аграрний сектор, сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, агрохолдинги, сільськогосподарські кооперативи, особисті селянські господарства.